

Danuta Wosik-Kawala

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Instytut Pedagogiki
Zakład Teorii Wychowania
danusia.wk@wp.pl

Ewa Sarzyńska-Mazurek

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Instytut Pedagogiki
Zakład Andragogiki
ewa.sarzyńska@poczta.umcs.lublin.pl

Wartość pracy w percepcji uczniów szkół ponadgimnazjalnych

STRESZCZENIE

Szkoła jest miejscem w przestrzeni społecznej, gdzie największe tempo ma intelektualne i moralne dojrzewanie człowieka. Dlatego też edukacja powinna być działalnością świadomą i celową nie tylko w odniesieniu do kształcenia, ale także wychowania dzieci i młodzieży. U źródeł wychowania leżą wartości. Podjęte w prezentowanym opracowaniu rozważania teoretyczno-empiryczne dotyczą systemu wartości uczniów szkół ponadgimnazjalnych ze szczególnym uwzględnieniem pracy jako wartości. Określenie systemu wartości młodych osób jest niezwykle ważne, gdyż może być traktowane jako prognostyk dotyczący rozwoju zarówno samej jednostki, jak i społeczeństwa.

→ **SŁOWA KLUCZOWE** – MŁODZIEŻ, PRACA, SZKOŁA, WARTOŚCI,
WYCHOWANIE

SUMMARY

The Value of Work in the Perception of Upper-Secondary School Students

A school is a place within the social space, where intellectual and moral development keeps a breathtaking pace. Therefore, education should be a conscious and purposeful activity not only in relation to the education itself, but also to the upbringing of children and youth. Values remain at the roots of upbringing. In this paper, the undertaken theoretical and empirical reflections are related to the system of values of upper-secondary school students with particular attention paid to work as a value. It is extremely important to determine the system of values of young people, as it can be regarded as a signal concerning the development of both an individual and society.

→ **KEYWORDS** – YOUTH, WORK, SCHOOL, VALUES, UPBRINGING

Szkoła jest miejscem w przestrzeni społecznej, gdzie największe tempo ma intelektualne i moralne dojrzewanie człowieka. To tutaj młodzież zdobywa i pogłębia wiedzę, doskonali przydatne umiejętności, kształtuje przekonania oraz postawy w sferze społecznej, moralnej, ideowej i religijnej¹. Edukacja powinna być zatem działalnością świadomą i celową nie tylko w odniesieniu do kształcenia – w polskich szkołach funkcja kształcąca jest bowiem priorytetową – ale także wychowania, które niejednokrotnie widnieje jedynie *pro forma* w programach wychowawczych i profilaktycznych bez ich realizacji w pracy wychowawczej z młodzieżą. U źródeł wychowania leżą wartości. Zdaniem Heliodora Muszyńskiego

wychowanie wartościowe, służące rozwojowi społecznemu, to takie, które przygotowuje jednostkę nie do świata zastanego i nie do świata, jakim on będzie, lecz do działania w świecie zastanym na rzecz świata, jakim on być powinien².

Zadaniem wychowania jest zatem kształtowanie u młodzieży odpowiedniej postawy aksjologicznej. Wartości są bowiem punktami orientacyjnymi w skomplikowanej rzeczywistości, podstawą podejmowania decyzji, planowania działań oraz oceniania. Dlatego bardzo często porównywane są do drogowskazów ułatwiających przejście przez niełatwy labirynt wielu zawiłości życia³.

Problematyka wartości dotyczy głębokich dylematów ludzkich i ujawnia się zazwyczaj, gdy człowiekiem targają rozterki egzystencjalne, dotyczące sensu oraz celu jego istnienia i działania. Przykładem mogą być dylematy podejmowane przez Arystotelesa, który w *Etyce nikomachejskiej* zadaje pytania, „co kosztem czego wybrać należy i co w imię czego należy wytrzymać”⁴. Odpowiedź na te oraz inne tego typu pytania zależy od systemu wartości danej osoby. Wartości definiowane są na wiele różnych sposobów. Jedni utożsamiają je z celami życiowymi człowieka,

---

¹ Por. M. Łobocki, *ABC wychowania dla nauczycieli i wychowawców*, Warszawa 1992, s. 54.

² H. Muszyński, *Zarys teorii wychowania*, Warszawa 1978, s. 37.

³ Por. D. Wosik-Kawala, *Wartości preferowane przez uczniów a wartości preferowane przez ich nauczycieli*, w: *Kierunki rozwoju edukacji w zmieniającej się przestrzeni społecznej*, red. A. Cudowska, Białystok 2011, s. 408.

⁴ Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, Księga trzecia, Warszawa 1956, s. 75.

inni traktują jako pewne dobra, ważniejsze od innych. Jeszcze inni twierdzą, że wartości to elementy świata przedmiotowego, ku którym zwrócone są potrzeby człowieka, zaś od rodzaju potrzeby zależy poziom wartości. Niezależnie jednak od sposobu definiowania, wartości odgrywają ogromną rolę w kształtowaniu postaw każdego człowieka, mają wpływ na jakość podejmowanych przez niego wyborów⁵.

Badanie oraz analizowanie indywidualnych i grupowych systemów wartości może dać odpowiedź na pytania dotyczące motywacji, celu, sposobu i sensu przejawianych zachowań, tak pożądanых, jak i niepożądanych społecznie. Wartości wyznaczają bowiem nie tylko siłę i kierunek motywacji i aktywności, ale przesądzają również o przyjętej i realizowanej całościowej koncepcji własnego życia⁶.

W okresie dojrzewania młody człowiek wkraczający w dorosłość posiada już własną hierarchię wartości, odzwierciedlającą dokonywane przez niego wybory. Termin „hierarchia” wiąże się z określeniem preferencji, wyboru i uporządkowania wartości zgodnie z tym, co lepsze, co bardziej cenne, upragnione. Hierarchia wartości może być zinterioryzowana, uwewnętrzniona, ale także tylko uznawana bądź deklarowana⁷. Jednym z podstawowych wyznaczników funkcjonowania człowieka jest zatem posiadana hierarchia wartości. Uznawane w okresie adolescencji wartości odgrywają znaczącą rolę w wejściu w dorosłe życie. Wartości w życiu ucznia decydują o sensie i jakości jego życia, relacjach interpersonalnych, stosunku do siebie, rówieśników, nauczycieli i świata. Jedną z istotnych wartości w życiu młodzieży w okresie późnej adolescencji jest praca.

Szkoły ponadgimnazjalne to dla wielu uczniów ostatni etap nauki. Młodzi ludzie, którzy do nich przychodzą, są już częściowo ukształtowani, posiadają spory zakres wiedzy o życiu i samym sobie. W okresie tym uzyskują pełnoletniość, nabywają praw ludzi dorosłych. Dla wielu z nich jest to ostatni etap edukacyjny, po którym następuje wejście na rynek pracy. Przejście z jednego etapu w inny, czyli z systemu edukacji na rynek pracy,

---

⁵ Por. D. Wosik-Kawala, *Wartości preferowane przez uczniów a wartości preferowane przez ich nauczycieli*, art. cyt., s. 409.

⁶ Por. K. Ostrowska, *Młodzież o preferowanych wartościach i normach moralnych*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” (2005) 3, s. 3.

⁷ Por. J. Puzynina, *Język wartości*, Warszawa 1992, s. 71-72.

określa się w literaturze mianem tranzycji. Pojęcie to odnosi się do momentów naturalnie pojawiających się w życiu⁸. Takim zdarzeniem w życiu człowieka jest zakończenie edukacji i przejście w świat pracy. Wielu badaczy (m.in. Beck, Rożnowski, Uźdźciki, Wojtasik⁹) uważa, że okres przejścia z systemu edukacji na rynek pracy jest jednym z najtrudniejszych momentów w życiu człowieka, gdyż zdarzenie to w znaczący sposób zmienia sposób funkcjonowania młodego człowieka, powoduje wejście w nową rolę, zmianę codziennego trybu. Stąd też ważną rolę w tym okresie odgrywa posiadany przez młodych ludzi system wartości. „System wartości jest trwałą organizacją przekonań o preferowanych sposobach postępowania lub ostatecznych stanach egzystencji wzdłuż kontinuum względnej wartości”¹⁰. System przekonań każdego człowieka składa się z ogromnej liczby pojedynczych przekonań. Przekonanie to informacja, którą posiada osoba o danym obiekcie. System wartości jest więc istotny w strukturze osobowości człowieka, gdyż wyzwala emocje wobec siebie, innych ludzi, a także zjawisk i zdarzeń. Ma wpływ na kierunek i sposób zachowania w różnych sytuacjach życiowych. Nadaje indywidualne piętno zachowaniom i działaniom człowieka¹¹. Według Stefana Nowaka, kiedy próbujemy określić system wartości człowieka, wówczas nasza uwaga skupia się na tym, co jest dla ludzi bardziej, a co mniej ważne – jakie przedmioty sfery życia czy obszary rzeczywistości ich otaczającej koncentrują na sobie ich oceny, wytwarzają poczucie identyfikacji. Następnie pytamy o to, jakie stany czy sytuacje uważają oni za właściwe lub pożądane dla tych przedmiotów, to jest próbujemy ustalić kryteria wartościowania¹².

---

⁸ Por. V. Drabik-Podgórna, *Tranzycja jako nowa kategoria biograficzna we współczesnym poradnictwie zawodowym*, „Edukacja Dorosłych” (2010) 1, s. 91-104; por. E. Sarzyńska-Mazurek, *Perspektywa przypadkowych zdarzeń w pracy doradcy zawodowego*, Lublin 2013, s. 26.

⁹ Cyt. za: E. Sarzyńska-Mazurek, *Perspektywa przypadkowych zdarzeń w pracy doradcy zawodowego*, dz. cyt., s. 26.

¹⁰ Cyt. za: P. Brzozowski, *Skala wartości – polska wersja testu Milтона Rokeacha*, w: *Techniki kwestionariuszowe w diagnostyce psychologicznej: wybrane zagadnienia*, red. R.Ł. Drwal, Lublin 1987, s. 82.

¹¹ Por. T. Lewandowska-Kidoń, D. Wosik-Kawala, *Wartości uznawane przez wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych*, Kielce 2003, s. 55.

¹² Por. S. Nowak, *System wartości społeczeństwa polskiego*, „Studia Socjologiczne” (1979) 4.

Mówiąc o wartościach, niezależnie od odcienia znaczeniowego, jakie nadajemy temu pojęciu – dotykamy spraw niezwykle ważnych dla człowieka, jego aktywności poznawczej, reakcji emocjonalnych, orientacji w różnych sytuacjach i – ogólnie rzecz ujmując – sensu naszego życia¹³. Wartości uznawane przez człowieka układają się w pewną charakterystyczną dla danej jednostki hierarchię. Ludzie różnią się nią – a także systemem uznawanych wartości. Ustalony porządek hierarchiczny nie musi być trwały, bywa też, że wartości mogą zajmować w tej strukturze miejsca równorzędne.

Max Scheler uważał, że wartości mogą być zarówno o wydźwięku pozytywnym, jak i negatywnym. Według takiego stanowiska wartością nazywa się zarówno to, co się nam podoba, jak i to, co się nam nie podoba, co nie budzi w nas głębszego zainteresowania. W związku z takim podejściem można wyodrębnić dwa podzbiory wartości: pozytywne i negatywne, jak dobro i zło, piękno i brzydotę, prawdę i fałsz, niezależność i zniewolenie itp. Z pedagogicznego punktu widzenia interesujące są wartości o wydźwięku pozytywnym, takie, które mogą stanowić podstawę powzięcia decyzji i dokonywania trafnych wyborów w sprawach moralnych – chodzi tu zwłaszcza o wartości uniwersalne i ponadczasowe, nazywane również wartościami podstawowymi lub ogólnoludzkimi¹⁴.

Stosunek do wartości cechuje stałość, a zarazem też i pewna dynamika – cechy te odnoszą się zarówno do jednostki, jak i społeczności. W dobie szybkich przeobrażeń, zmian, które zachodzą niemal w każdej dziedzinie życia, również i systemy wartości ulegają transformacji – niektóre wartości zanikają, a w ich miejsce pojawiają się inne, które wyznaczają nową jakość zachowań. Coraz częściej mówi się także o kryzysach wartości, wynikających niejednokrotnie ze sprzecznych wymagań, którym poddawany jest człowiek¹⁵.

W kontekście nauczania i wychowawczych priorytetów Jana Pawła II Marian Nowak proponuje refleksję nad aktualnymi

---

¹³ Por. M.J. Szymański, *Młodość wobec wartości. Próba diagnozy*, Warszawa 1998, s. 9.

¹⁴ Cyt. za: M. Łobocki, *Teoria wychowania w zarysie*, Kraków 2006, s. 96-97.

¹⁵ Por. D. Wosik-Kawala, T. Zubrzycka-Maciąg, *Znaczenie wartości w wychowaniu*, w: *Wychowanie wobec wyzwań współczesności*, red. J. Kirenko, D. Wosik-Kawala, T. Zubrzycka-Maciąg, Lublin 2011, s. 41.

wartościami i celami, wskazującą na ważne wartości społeczne, wśród których znaczące miejsce zajmuje praca. Dzięki niej dokonuje się pomnażanie dobra wspólnego, stanowiącego dorobek narodu, dlatego też praca ma charakter pozytywny, twórczy, wychowawczy, zasługuje na uznanie i nagrodę. Człowiek przez swój wysiłek i pracę staje się pełniejszy i wewnętrznie bogatszy. Praca powinna umożliwiać człowiekowi rozwijanie samego siebie, swojej osobowości i swojego powołania. Jan Paweł II łączy etos pracy między innymi z umiejętnościami zawodowymi, wykształceniem, poczuciem więzi z zawodem i miejscem pracy, premiowaniem uczciwej pracy, a także potrzebą humanizacji pracy¹⁶.

Praca to niewątpliwie jeden z ważniejszych obszarów współczesnego życia, choć należy zauważyć, że na przestrzeni wieków zmieniała się jej rola w życiu człowieka. Jak wynika z przeglądu literatury poświęconej temu zagadnieniu, dokonanego przez Jolantę Wilsz¹⁷, „praca” jest terminem różnie definiowanym w zależności od przyjętej koncepcji człowieka. Jest to kategoria, którą zajmuje się wiele dyscyplin naukowych, między innymi: psychologia, pedagogika, socjologia, prakseologia, filozofia, społeczna nauka Kościoła, ekonomia, medycyna, ergonomia czy prawo.

Zgodnie z definicją zamieszczoną w *Encyklopedii pedagogicznej XXI wieku* na treść pojęcia „praca” składają się trzy elementy. Są to:

- świadome działanie mające na celu zaspokojenie potrzeb przez tworzenie dóbr;
- podejmowany przez pracującego trud, ciężar towarzyszący wysiłkowi fizycznemu względnie umysłowemu pracującego człowieka;
- nieodłącznie związany z pracą rozwój fizyczny, psychiczny, duchowy i moralny pracującego podmiotu¹⁸.

Wymienione elementy pozwalają stwierdzić, że praca jest przypisana naturze człowieka. Oznacza to, że pozostaje ona jego prawem i jednocześnie obowiązkiem¹⁹.

---

¹⁶ Por. tamże, s. 40-41.

¹⁷ Por. J. Wilsz, *Teoria pracy*, Kraków 2009, s. 15-22.

¹⁸ Por. *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 4, red. E. Różycka, Warszawa 2005, s. 781.

¹⁹ Por. tamże.

Na materialny aspekt pracy zwracał uwagę Tadeusz Nowacki. Jego zdaniem praca jest

zbiorem wysiłków ludzkich wykonywanych dla utrzymania egzystencji człowieka i podwyższenia jej poziomu, a zawiera dostosowane do zadań pracowniczych układy i struktury czynności sensomotorycznych i intelektualnych, prowadzących do produkcji dóbr materialnych, usług i wytworów kultury²⁰.

Z kolei Kardynał Stefan Wyszyński, który wyjaśniał sens pracy w duchu społecznej nauki Kościoła, bardzo silnie akcentował jej aspekt humanistyczny, twierdząc, że „element techniczny i ekonomiczny pracy musi być równoważony z elementem humanistycznym”²¹. Podkreśla on „znaczenie wychowawcze pracy ludzkiej zarówno w osobistym, jak i społecznym zakresie”²². Zwraca również uwagę na to, że należy umiejętnie włączać pracę w całość ludzkiej egzystencji, „tak, aby praca nie była czymś od reszty życia oderwanym, ale żeby z nim tworzyła harmonijną całość”²³. Praca, w ujęciu S. Wyszyńskiego, „w dobrym znaczeniu doskonali człowieka, jego życie materialne i duchowe, jego moralność, charakter, osobowość”²⁴. Podobne poglądy na temat pracy można odnaleźć w nauczaniu Jana Pawła II, który zauważa, że

praca jest dobrem człowieka – dobrem jego człowieczeństwa – przez pracę bowiem człowiek nie tylko przekształca przyrodę, dostosowując ją do swoich potrzeb, ale także urzeczywistnia siebie jako człowieka, a także poniekąd bardziej „staje się człowiekiem”²⁵.

Anthony Giddens uważa, że to głównie dzięki pracy człowiek może się samorealizować, w pracy spędza więcej czasu niż podczas wykonywania jakiegokolwiek innej działalności²⁶.

---

²⁰ T.W. Nowacki, *Leksykon pedagogiki pracy*, Radom 2004, s. 189-190.

²¹ S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, Warszawa 2000, s. 19.

²² Tamże, s. 10.

²³ Tamże, s. 21.

²⁴ Tamże, s. 9.

²⁵ Jan Paweł II, *Laborem exercens. Tekst i komentarze*, red. J. Gałkowski, Lublin 1986, s. 21.

²⁶ Por. A. Giddens, *Socjologia*, Warszawa 2004.

Można założyć, że praca jest warunkiem ludzkiej egzystencji, a w dzisiejszych czasach trudno wyobrazić sobie życie bez pracy. Jak twierdzi Ralf Dahrendorf, współczesne społeczeństwa to społeczeństwa pracy, a zajmowane stanowiska to „bilety wstępu do świata zasobów”²⁷. Określają one dochody ludzi, ich pozycję społeczną, organizację życia i szacunek dla samych siebie²⁸. Współcześnie pracownik często znajduje się w sytuacji, w której praca jest dla niego wartością samą w sobie²⁹.

Przytoczone tu w ograniczonym zakresie, z uwagi na charakter niniejszego opracowania, tezy dotyczące pracy jednoznacznie wskazują, że praca zajmuje istotne miejsce w hierarchii wartości człowieka. Potwierdzenie tego można odnaleźć w badaniach Krystyny Szafraniec³⁰, z których wynika, że praca – traktowana jako warunek udanego życia obok wartości osobistych takich jak: szczęście, miłość, przyjaźń, życie rodzinne – stanowi jeden z filarów wewnętrznego świata młodzieży.

Wpisując się w nurt badań poświęconych wartościom, podjęto próbę określenia obrazu pracy w percepcji uczniów szkół ponadgimnazjalnych. W związku z tak postawionym celem badań przyjęto następujący główny problem badawczy: Jaki jest obraz pracy w percepcji uczniów szkół ponadgimnazjalnych? W odniesieniu do tak sformułowanego problemu głównego postawiono następujące problemy szczegółowe:

- Jak przedstawia się hierarchia wartości badanej młodzieży ponadgimnazjalnej?
- Czy istnieją – a jeśli tak, to jakie – różnice między uczniami ze szkoły zawodowej, technikum i liceum w zakresie uznawanej hierarchii wartości?
- Jakie wartości zdaniem badanych uczniów niesie praca?

W badaniach posłużono się ankietą własnej konstrukcji, której celem było określenie hierarchii wartości oraz poznanie opinii badanej młodzieży ponadgimnazjalnej na temat wartości pracy. Do diagnozy hierarchii wartości wykorzystano propozycję autorstwa Mirosława Józefa Szymańskiego, którą uzupełniono o wartości

---

²⁷ R. Dahrendorf, *Nowoczesny konflikt społeczny*, Warszawa 1993, s. 227.

²⁸ Por. tamże.

²⁹ Por. E. Karpowicz, *Rozwój potencjału pracownika jako źródło motywacji*, w: *Szkice z zarządzania zasobami ludzkimi*, red. H. Król, Warszawa 2002, s. 220.

³⁰ Por. K. Szafraniec, *Młode pokolenie a nowy ustrój*, Warszawa 2011, s. 61.

transcendentne (religijne) określane w kategoriach: wiara, Bóg, zbawienie, świętość.

Badania przeprowadzono na terenie miasta Lublin wśród 144 uczniów szkół ponadgimnazjalnych (w tym 56 uczniów liceum ogólnokształcącego, 47 uczniów technikum i 41 zasadniczej szkoły zawodowej)³¹. Miały one charakter grupowy, zostały przeprowadzone w szkołach, do których uczęszczali badani. Szkoły biorące udział w badaniach dobrano w sposób losowo-celowy. Celowy ze względu na typ szkoły: szkoły ponadgimnazjalne oraz poziom klas – klasy kończące dany etap edukacyjny. Wybór ten podyktowany został koniecznością podjęcia przez młodzież decyzji o kontynuacji nauki bądź rozpoczęciu pracy. Dobór losowy zastosowano w odniesieniu do szkół, które wzięły udział w badaniu.

Chcąc uzyskać odpowiedź na postawiony problem badawczy dotyczący hierarchii wartości młodzieży szkół ponadgimnazjalnych, poproszono uczniów o uszeregowanie 11 grup wartości względem ich ważności dla nich. W przypadku szacowania przez badanych ważności danej wartości przyjęto, iż wartość liczbowa 1 przyporządkowywano do najważniejszej wartości dla badanego, zaś 11 – dla wartości najmniej ważnej, stąd najniższa średnia oznacza wartość najbardziej cenioną przez badanego. Dane te przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Hierarchia wartości badanej młodzieży (N = 144)

Miejsce	Wartości	Średnia	Odchylenie standardowe
1.	Rodzinne	3,31	2,75
2.	Allocentryczne	4,02	2,72
3.	Materialne	5,11	2,85
4.	Edukacyjne	5,19	2,77
5.	Związane z pracą	5,69	2,45
6.	Przyjemnościowe	6,40	2,77
7.	Prospołeczne	6,59	2,64
8.	Obywatelskie	6,74	3,02
9.	Transcendentne (religijne)	6,95	3,58
10.	Kulturalne	7,76	2,70
11.	Związane z władzą	7,98	2,71

Na podstawie przeprowadzonych badań (zob. tabela 1) można stwierdzić, iż badana młodzież za najważniejszą wartość uznaje rodzinę (M = 3,31). Można zatem przyjąć, że dla

³¹ Badania mają charakter pilotażowy i są elementem projektu badawczego poświęconego diagnozie postaw młodzieży wobec pracy.

badanych wkraczających w dorosłość ważne są przynależność do rodziny i uzyskiwane od niej wsparcie. Na drugim miejscu znalazły się wartości allocentryczne ($M = 4,02$) rozumiane jako więzi towarzyskie, koleżeńskie i przyjacielskie. Kontakty z rówieśnikami są w tym okresie rozwojowym traktowane jako jeden z podstawowych czynników funkcjonowania psychospołecznego. Trzecią pozycję w hierarchii wartości zajęły dobra materialne ($M = 5,11$), które w czasach konsumpcjonizmu wyznaczają pozycję człowieka w społeczeństwie. Stosunkowo nisko w hierarchii znalazły się wartości religijne (9 ranga, $M = 6,95$), jednakże należy zauważyć, analizując wartość odchylenia standardowego ($SD = 3,58$), że w tym przypadku mamy do czynienia z największym rozproszeniem wyników. Można zatem stwierdzić, że wystąpiły tutaj największe rozbieżności w przypisywaniu wagi tym wartościom. Nisko w hierarchii wartości badanych uczniów (11 ranga) znalazły się wartości związane z władzą, być może młodzież w tym wieku nie przywiązuje jeszcze wagi do sławy, kariery i pełnienia funkcji kierowniczych.

Ze względu na postawiony cel naszych badań interesujące wydało się poznanie, które miejsce w hierarchii wartości badanej młodzieży zajmuje praca. Z zestawienia średnich wynika, że uplasowała się ona na piątej pozycji ($M = 5,69$). Warto zauważyć, że średnia, którą uzyskała ta wartość, jest zbliżona do tych, które uzyskały wartości materialne (3 ranga) i edukacyjne (4 ranga, $M = 5,19$). Dlatego ciekawe wydało się poznanie hierarchii wartości uczniów z uwzględnieniem typu szkoły, do jakiej uczęszczają (zob. tabele 2-4).

Tabela 2. Hierarchia wartości badanej młodzieży licealnej ($N = 56$)

Miejsce	Wartości	Średnia	Odchylenie standardowe
1.	Rodzinne	3,04	2,55
2.	Allocentryczne	3,61	2,40
3.	Edukacyjne	4,61	2,70
4.	Związane z pracą	5,14	2,20
5.	Prospołeczne	6,18	2,78
6.	Materialne	6,20	2,81
7.	Transcendentne (religijne)	6,29	3,87
8.	Przyjemnościowe	6,96	2,41
9.	Obywatelskie	7,49	2,57
10.	Kulturalne	7,96	2,53
11.	Związane z władzą	8,02	2,70

Analiza danych zaprezentowanych w tabelach 2-4 pokazuje, że bez względu na typ szkoły młodzież najwyżej ceni wartości rodzinne. W odniesieniu do pozostałych wartości zaobserwować można zaś różne ich umiejscowienie w hierarchii wartości uczniów różnych typów szkół. Uczniowie liceum (zob. tabela 2) szczególne znaczenie przypisują wartościom allocentrycznym (2 ranga), edukacyjnym (3 ranga) i związanym z pracą (4 ranga). W porównaniu z uczniami z pozostałych typów szkół znacznie niżej cenią wartości materialne (6 ranga), natomiast wyżej wartości religijne (7 ranga).

Tabela 3. Hierarchia wartości badanych uczniów technikum (N = 47)

Miejsce	Wartości	Średnia	Odchylenie standardowe
1.	Rodzinne	3,08	2,75
2.	Materialne	3,74	2,27
3.	Allocentryczne	4,21	2,65
4.	Edukacyjne	5,82	2,91
5.	Związane z pracą	5,97	2,31
6.	Przyjemnościowe	6,10	3,03
7.	Obywatelskie	6,54	3,23
8.	Prospołeczne	6,87	2,65
9.	Transcendentne (religijne)	7,54	3,28
10.	Związane z władzą	7,77	2,50
11.	Kulturalne	8,36	2,44

W przypadku uczniów technikum (zob. tabela 3) bardzo wysokie miejsce zajęły wartości materialne (2 ranga), podobnie było w grupie uczniów ze szkoły zawodowej, którzy również wysoko cenią te wartości (3 ranga). Tak wysoka pozycja tych wartości w hierarchii może wynikać z faktu, że badana młodzież ze szkoły zawodowej i technikum ma za sobą doświadczenia związane z pracą, między innymi dzięki praktykom zawodowym, a także bliższą perspektywę podjęcia pracy zawodowej niż młodzież z liceum.

Tabela 4. Hierarchia wartości badanych uczniów szkoły zawodowej (N = 41)

Miejsce	Wartości	Średnia	Odchylenie standardowe
1.	Rodzinne	3,90	2,98
2.	Allocentryczne	4,36	3,16
3.	Materialne	5,05	2,88
4.	Edukacyjne	5,31	2,62
5.	Przyjemnościowe	5,97	2,90

6.	Obywatelskie	5,97	3,18
7.	Związane z pracą	6,13	2,78
8.	Prospołeczne	6,85	2,42
9.	Kulturalne	6,90	3,00
10.	Transcendentne (religijne)	7,23	3,42
11.	Związane z władzą	8,15	2,96

Zaskakujące wydaje się, że w hierarchii wartości młodzieży uczącej się w szkole zawodowej (zob. tabela 4) praca jako wartość zajmuje dość odległe miejsce (7 ranga) i w porównaniu z uczniami z pozostałych szkół jest wartością znacznie niższą. Można również zauważyć, że w tej grupie uczniów dość wysoką pozycję (5 ranga) zajmują wartości przyjemnościowe, czyli imprezy, rozrywki, przyjemne spędzanie czasu. W hierarchii wartości uczniów z pozostałych typów szkół wartości przyjemnościowe ułożone są niżej.

Na podstawie dotychczasowych analiz stwierdzono różnice w hierarchii wartości uczniów ze szkoły zawodowej, technikum i liceum. Interesujące zatem wydało się określenie, na ile silne są różnice w ocenach poszczególnych wartości dokonanych przez badaną młodzież. W tym celu zastosowano jednoczynnikową analizę wariancji ANOVA, która umożliwia dokonywanie porównań międzygrupowych w więcej niż dwóch grupach. Jeżeli wartość *testu F* była istotna statystycznie, wówczas poszukiwano różnic między grupami w ocenie wartości. W analizach posłużono się testem NIR, który należy do grupy testów *post hoc* (wielokrotnych porównań). Dane te zamieszczono w tabeli 5.

Jak wynika z analizy danych zamieszczonych w tabeli 5, między porównywanymi grupami uczniów nie odnotowano różnic istotnych statystycznie w przypadku następujących wartości: allocentrycznych, prospołecznych, przyjemnościowych, rodzinnych, transcendentnych oraz związanych z władzą. Istotne statystycznie różnice między grupami wystąpiły w zakresie wartości: edukacyjnych, kulturalnych, materialnych, obywatelskich, a także związanych z pracą. Różnice w ocenie wartości edukacyjnych zaobserwowano między uczniami liceum i technikum ($p < 0,039$). Uczniowie liceum wyżej cenią te wartości niż uczniowie technikum. Zaskakujący jest brak istotnych statystycznie różnic w zakresie tej wartości między uczniami z liceum i szkoły zawodowej. Jeszcze bardziej dziwi fakt, iż w przypadku wartości kulturalnych istotne statystycznie różnice występują między uczniami z technikum

i szkoły zawodowej. Uczniowie zasadniczej szkoły zawodowej dokonali znacznie wyższej oceny ważności tej wartości niż uczniowie z pozostałych szkół. Największe zróżnicowanie między badanymi uczniami wystąpiło w przypadku wartości materialnych. Uczniowie technikum w porównaniu z pozostałymi przywiązują do nich największą wagę, najmniejszą zaś – uczniowie liceum. Warto zauważyć, iż w zakresie tej wartości występują różnice istotnie statystycznie między uczniami liceum i technikum ($p < 0,001$), liceum i szkoły zawodowej ($p < 0,05$), a nawet między uczniami z technikum i szkoły zawodowej ($p < 0,033$).

Tabela 5. Porównanie średnich ocen w zakresie poszczególnych wartości badanych uczniów z różnych typów szkół

Wartości	Szkoła						F° (2,16)	Porównanie między grupami	p
	LO		T		ZSZ				
	M	SD	M	SD	M	SD			
Allocentryczne	3,61	2,40	4,21	2,65	4,36	3,16	0,997		n.i.
Edukacyjne	4,61	2,70	5,82	2,91	5,31	2,62	2,218	LO-T	0,039
Kulturalne	7,96	2,53	8,36	2,44	6,90	3,00	3,195	T-ZSZ	0,016
Materialne	6,20	3,81	3,74	2,27	5,05	2,88	9,241	LO-T LO-ZSZ T-ZSZ	0,001 0,05 0,033
Obywatelskie	7,49	2,57	6,54	3,23	5,97	3,18	3,012	LO-ZSZ	0,017
Prospołeczne	6,18	2,78	6,87	2,65	6,85	2,42	1,033		n.i.
Przyjemnościowe	6,96	2,41	6,10	3,03	5,97	2,90	1,745		n.i.
Rodzinne	3,04	2,55	3,08	2,75	3,90	2,98	1,283		n.i.
Transcendentne (religijne)	6,29	3,87	7,54	3,28	7,23	3,42	1,513		n.i.
Związane z pracą	5,14	2,20	5,97	2,31	6,13	2,78	2,234	LO-ZSZ	0,05
Związane z władzą	8,02	2,70	7,77	2,50	8,15	2,96	0,201		n.i.

LO – liceum ogólnokształcące, T – technikum, ZSZ – zasadnicza szkoła zawodowa

Pochylną czcionką zaznaczono istotną statystycznie wartość testu F.

Wartości obywatelskie to kolejne kryterium, w którym wystąpiły różnice istotne statystycznie; wskazywały one na to, że uczniowie ze szkoły zawodowej znacznie wyżej je cenią niż uczniowie liceum ($p < 0,017$). Ostatnia różnica, jaka wystąpiła między porównywanymi grupami, dotyczyła oceny wartości pracy. Mimo stosunkowo odległej perspektywy podjęcia pracy to właśnie uczniowie liceum cenią tę wartość najwyżej w porównaniu z pozostałymi badanymi. Istotna statystycznie różnica wystąpiła pomiędzy uczniami liceum i szkoły zawodowej ($p < 0,05$).

Po poznaniu hierarchii wartości badanych uczniów poszukiwania badawcze ukierunkowane zostały na jedną z grup wartości w tej hierarchii – na wartości związane z pracą. Postawiony problem dotyczył poznania wartości, które zdaniem badanych uczniów niesie praca.

Tabela 6. Wartości, które niesie praca

Lp.	Wartości	Liczba wskazań
1.	Możliwość samorealizacji	87
2.	Uczy odpowiedzialności	76
3.	Poczucie niezależności	61
4.	Poczucie własnej wartości	59
5.	Kształtuje relacje z innymi ludźmi	45
6.	Poczucie bycia potrzebnym	33
7.	Szacunek otoczenia	23
8.	Stabilność finansowa	8

Z przeprowadzonych badań wynika, że najliczniejsza grupa badanej młodzieży wskazała, iż praca przede wszystkim stwarza możliwość samorealizacji, uczy odpowiedzialności, daje poczucie niezależności, wpływa na poczucie własnej wartości. Stosunkowo mniej osób zwróciło uwagę na takie aspekty pracy jak: relacje z innymi, poczucie bycia potrzebnym, szacunek otoczenia czy stabilność finansowa (zob. tabela 6).

Ze względu na postawiony w niniejszym opracowaniu cel badań uznano za ważne poznanie poglądów młodzieży dotyczących wybranych aspektów pracy.

Tabela 7. Poglądy na temat wybranych aspektów pracy zawodowej badanej młodzieży

Twierdzenia	Zgadzam się		Nie mam zdania		Nie zgadzam się	
	N	%	N	%	N	%
W pracy ważna jest atmosfera i relacje z kolegami	121	90,97	8	6,01	6	4,51
Dzięki pracy w zespole mogę osiągnąć więcej, niż pracując indywidualnie	81	60,90	18	13,53	34	25,56
W pracy najważniejsze jest dobre wynagrodzenie	82	61,65	28	21,05	23	17,29
W pracy obowiązują inne normy moralne niż w życiu prywatnym	53	39,84	21	15,78	59	44,36

Odpowiedzi na to pytanie udzieliło 133 badanych.

Dane przedstawione w tabeli 7 wskazują, że badana młodzież w zdecydowanej większości uważa, iż w pracy bardzo ważna jest atmosfera i relacje z kolegami (90,97% ogółu badanych). Nieliczni badani nie zgodzili się z tym twierdzeniem, gdyż ich zdaniem w pracy nie ma przyjaciół (4,51% ogółu badanych). Ważną kompetencją na współczesnym rynku pracy jest umiejętność pracy zespołowej, dlatego też zapytano młodzież o ten aspekt. Większość badanych (60,90%) uważa, że dzięki pracy zespołowej można osiągnąć więcej, niż pracując indywidualnie. Jednakże co czwarty badany ma odmienne zdanie, stwierdzając, iż dzięki własnej indywidualnej pracy osiągnie więcej, niż pracując w zespole. Stosunkowo liczna grupa badanych uczniów (61,65%) jest zdania, że w pracy najważniejsze jest dobre wynagrodzenie. Natomiast 17,29% badanych uważa inaczej, stwierdzając, że najważniejsze w pracy jest to, by była ona zgodna z zainteresowaniami. Zajęcie stanowiska w tej kwestii stanowiło trudność dla co piątego badanego ucznia (21,05% ogółu badanej). Niezwykle interesujące było również poznanie opinii młodych osób na temat norm moralnych obowiązujących w pracy i życiu prywatnym. Okazało się, że w badanej grupie zbliżona liczba osób zajęła skrajne stanowiska. 39,84% twierdziło, iż w pracy obowiązują inne normy moralne niż w życiu prywatnym, natomiast 44,36% badanych uważało, że w pracy obowiązują takie same normy moralne jak w życiu prywatnym.

Posiadanie pracy może być traktowane jako wyznacznik wartości człowieka. Stąd też chciano poznać, jak młodzież szkół ponadgimnazjalnych ocenia osoby długotrwale bezrobotne (zob. tabela 8).

Tabela 8. Ocena osób bezrobotnych przez badaną młodzież

Osoby bezrobotne to:	N	%
Osoby wartościowe dla społeczeństwa.	85	59,03
Osoby mniej wartościowe dla społeczeństwa.	49	34,03
Nie mam zdania.	10	6,94
Razem	144	100

Dane zaprezentowane w tabeli 8 pokazują, że młodzież niejednoznacznie ocenia wartość osób bezrobotnych dla społeczeństwa. Tylko nieco ponad połowa (59,03%) uznaje takie osoby za wartościowe dla społeczeństwa, natomiast co trzeci badany uczeń (34,03%) jest zdania, że są one mniej wartościowe. Tak

liczna grupa tych, którzy uważają, że posiadanie pracy zawodowej jest wyznacznikiem wartości, może budzić niepokój osób zajmujących się wychowaniem.

Chcąc określić obraz pracy w percepcji uczniów szkół ponadgimnazjalnych, punktem wyjścia uczyniono rozpoznanie hierarchii wartości badanej młodzieży. Z przeprowadzonych badań wynika, że rodzina stanowi naczelną wartość dla badanych. Ważne są dla nich także wartości allocentryczne i dobra materialne. Najmniej znaczące okazały się dla badanych wartości kulturalne i związane z władzą. Dla badanej młodzieży wartości dotyczące pracy nie należą do tych najistotniejszych, niemniej jednak zostały one ocenione dość wysoko, zaraz za wartościami edukacyjnymi. Odwołując się do badań prowadzonych przez M.J. Szymańskiego³², można stwierdzić, że pomimo zmian społeczno-gospodarczych, w tym reformy systemu edukacji, upowszechnienia gospodarki rynkowej, zjawiska bezrobocia itp., praca w hierarchii wartości młodzieży jest ceniona podobnie jak 20 lat temu.

Poszukując różnic w hierarchii wartości pomiędzy uczniami różnych typów szkół, stwierdzono, że badani uczniowie technikum i szkoły zawodowej mają podobną hierarchię w zakresie najwyższej cenionych wartości. Hierarchia wartości młodzieży licealnej odróżnia się stosunkowo wysokim umiejscowieniem w niej pracy. Fakt, że uczniowie szkół zawodowych znacznie niżej cenią pracę, być może wynika z tego, że mają już oni doświadczenia zawodowe. Dodatkowo kreowany w mediach obraz rynku pracy, na którym potrzebni są fachowcy, daje im większą nadzieję na zdobycie zatrudnienia.

Ustosunkowując się do kolejnego problemu badawczego, można stwierdzić, że wartość pracy określana jest głównie w kategoriach rozwoju osobistego. Badani dużą wagę przywiązują także do atmosfery panującej w pracy i relacji koleżeńskich. Dostrzegają, iż dzięki pracy zespołowej mogą osiągnąć więcej, niż pracując indywidualnie. Ważne dla nich jest również wynagrodzenie, jakie otrzymuje się za wykonywaną pracę. Zaskakuje natomiast fakt, że wielu badanych uważa, iż w pracy obowiązują inne normy moralne niż w życiu osobistym. Być może wynika to z systemów wychowania młodych ludzi zarówno w rodzinie, jak i szkole, które niejednokrotnie skłaniają młode osoby do ukrywania własnych poglądów bądź też rezygnacji z nich na rzecz

osiągnięcia pewnych korzyści. Ten swoisty dualizm powinien być przyczynkiem do głębszego namysłu nad tym, jak wychowywać młode pokolenie. Tezę tę potwierdzają wyniki niniejszych badań, ukazujące, iż znaczna część badanych uczniów uważa osoby długotrwale bezrobotne za mniej wartościowe.

Uzyskanych wyników badań nie należy traktować jako reprezentatywnych, gdyż stanowią one pierwszy etap szerszych eksploracji badawczych, poświęconych tej problematyce. Jednakże wydają się one interesujące, ukazując złożoną i zarazem trudną problematykę obrazu pracy w percepcji młodzieży.

Młody człowiek, wkraczając w dorosłość i kończąc pewien etap edukacji, staje przed wyborem dalszej drogi edukacyjnej bądź zawodowej. Wartości, które uznaje za priorytetowe, warunkują jego wybory, a co się z tym łączy – jakość jego życia.

BIBLIOGRAFIA

- Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, Księga trzecia, PWN, Warszawa 1956.
- Brzozowski P., *Skala wartości – polska wersja testu Milтона Rokeacha*, w: *Techniki kwestionariuszowe w diagnostyce psychologicznej: wybrane zagadnienia*, red. R.Ł. Drwał, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1987.
- Dahrendorf R., *Nowoczesny konflikt społeczny*, Wydawnictwo Czytelnik, Warszawa 1993.
- Drabik-Podgórna V., *Tranzycja jako nowa kategoria biograficzna we współczesnym poradnictwie zawodowym*, „Edukacja Dorosłych” (2010) 1.
- Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 4, red. E. Różycka, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005.
- Giddens A., *Socjologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
- Jan Paweł II, *Laborem exercens. Tekst i komentarze*, red. J. Gałkowski, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1986.
- Karpowicz E., *Rozwój potencjału pracownika jako źródło motywacji*, w: *Szkice z zarządzania zasobami ludzkimi*, red. H. Król, WWSzPiZ im. L. Koźmińskiego, Warszawa 2002.
- Lewandowska-Kidoń T., Wosik-Kawala D., *Wartości uznawane przez wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych*, Wydawnictwo Wszechnica Świętokrzyska, Kielce 2003.
- Łobocki M., *ABC wychowania dla nauczycieli i wychowawców*, Wydawnictwo WSiP, Warszawa 1992.
- Łobocki M., *Teoria wychowania w zarysie*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006.
- Muszyński H., *Zarys teorii wychowania*, PWN, Warszawa 1978.

- Nowacki T.W., *Leksykon pedagogiki pracy*, Instytut Technologii Eksploatacji, Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP, Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP, Wydawnictwo Instytutu Technologii Eksploatacji w Radomiu, Radom 2004.
- Nowak S., *System wartości społeczeństwa polskiego*, „Studia Socjologiczne” (1979) 4.
- Ostrowska K., *Młodzież o preferowanych wartościach i normach moralnych*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” (2005) 3.
- Puzynina J., *Język wartości*, PWN, Warszawa 1992.
- Sarzyńska-Mazurek E., *Perspektywa przypadkowych zdarzeń w pracy doradcy zawodowego*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2013.
- Szafranec K., *Młode pokolenie a nowy ustrój*, Wydawnictwo PAN, Warszawa 2011.
- Szymański M.J., *Młodzież wobec wartości. Próba diagnozy*, IBE, Warszawa 1998.
- Wilsz J., *Teoria pracy*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2009.
- Wosik-Kawala D., *Wartości preferowane przez uczniów a wartości preferowane przez ich nauczycieli*, w: *Kierunki rozwoju edukacji w zmieniającej się przestrzeni społecznej*, red. A. Cudowska, Wydawnictwo TransHumana, Białystok 2011.
- Wosik-Kawala D., Zubrzycka-Maciąg T., *Znaczenie wartości w wychowaniu*, w: *Wychowanie wobec wyzwań współczesności*, red. J. Kirenko, D. Wosik-Kawala, T. Zubrzycka-Maciąg, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2011.
- Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, Wydawnictwo im. Stefana Kard. Wyszyńskiego Soli Deo, Instytut Wydawniczy „Pax”, Warszawa 2000.